

koga, poštovati njegovu povijest znači smatrati da on pripada istom čovječanstvu a ne nekoj inferiornij verziji, kaže autor.

Treća dimenzija problema identiteta jeste religijska. Kako u svijetu koji hoće postati globalnim selom osigurati jednaka religijska prava i slobode svim ljudima, onima koji vjeruju, ali i onima koji nisu vjernici i ne pridaju tome važnost. Kako pomiriti očite razlike, i kako napraviti most prema drugačijem, posebno muslimanima? Je li islam onakav kakvim ga zapadni čovjek predstavlja i vidi? Koliko on ima svojih dimenzija, i da li mi uzimamo upravo onaj najgori njegov oblik kako bismo našli razloga da se obračunamo s njim? - pita se Maalouf. Da li su moguća multireligijska društva? Autor, koji je jednu značajnu dionicu svoga života proveo sa muslimanima, ali i drugim religijskim zajednicama, ne sumnja da su multireligijska društva moguća, ali treba učiniti napor da se ona saču-

vaju i izgrade univerzalni humanistički principi u funkcioniranju tih društava i čovječanstva u cjelini.

“Dvadeseto stoljeće trebalo nas je naučiti da nijedna doktrina sama po sebi nije oslobađajuća, sve se one mogu iskriviti, sve se mogu izopačiti, sve imaju okrvavljene ruke: komunizam, liberalizam, nacionalizam, svaka od velikih religija, pa i svjetovnost. Niko nema monopol na fanatizam i niko nema monopol na humanizam.”

Umjesto romanopisca kakvim ga znamo odranije, u ovoj knjizi Amin Maalouf se pojavljuje kao sociolog (studij sociologije završio je u Libanu), ali je jednako uspješan i u ovoj kao i ranije objavljenim djelima drugačijeg pristupa i žanra, što ga preporučuje svim ljubiteljima dobrog i korisnog štiva.

Remzija Pitić

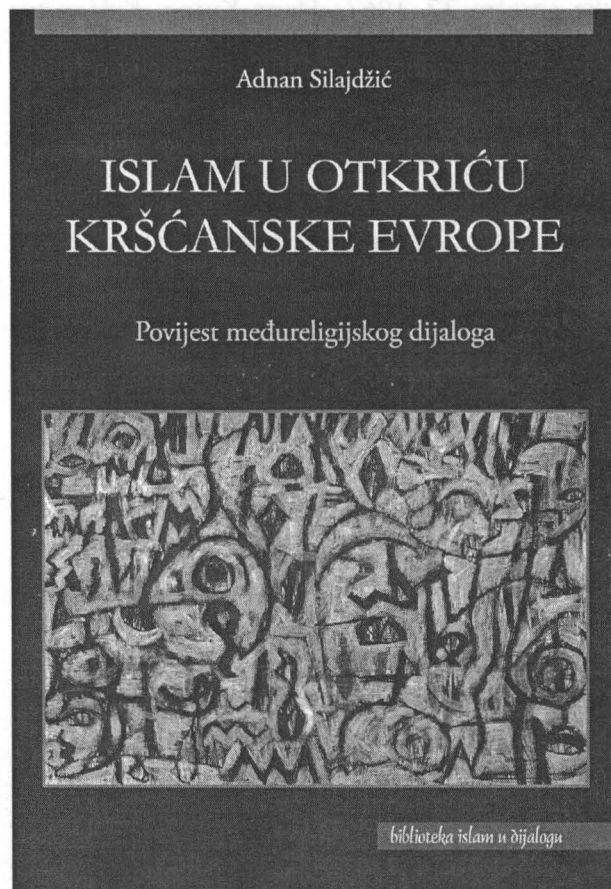
m

PRIKAZ RAZVOJA KRŠĆANSKO-EVROPSKE VIZIJE ISLAMA – OD IGNORANCIJE DO TOLERANCIJE

Adnan Silajdžić: *Islam u otkriću kršćanske Evrope – povijest međureligijskog dijaloga*, biblioteka Islam u dijalogu, (Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2003.)

Spočetka ljeta ove godine u izdanju Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, a u okviru biblioteke *Islam u dijalogu*, izašla je iz štampe knjiga pod naslovom *ISLAM U OTKRIĆU KRŠĆANSKE EVROPE*, s podnaslovom *Povijest međureligijskog dijaloga*, čiji je autor prof. dr. Adnan Silajdžić. Riječ je o knjizi koja predstavlja kršćansko-evropsku recepciju islama počevši od vremena prvih muslimansko-kršćanskih susreta na Orijentu pa sve do Drugog vatikanskog koncila i njegovih odjeka u postkoncilskoj Crkvi.

Islam u otkriću kršćanske Evrope popunjava veliku prazninu u literaturi na našem jeziku

koja se bavi islamsko-kršćanskim dijalogom, kršćansko-evropskim povijesnim razumijevanjem islama i muslimanskog svijeta. U literaturi

na našem jeziku prije ove knjige imali smotku nekoliko djela koja se bave na sličan način nekim aspektima i razdobljima kršćansko-evropskih recepcija islama: *Muhammed, a.s., u evropskoj kritici* Hazima Šabanovića (Sarajevo, 1943.), *Evropa i islam* Hišama Džaita (Sarajevo, 1989.), *Orijentalizam* Edwarda Saida (Sarajevo, 2000.) i *Muslimani u dijalogu s drugima i sa sobom – svjetopovijesne i hijeropovijesne paradigme* (Sarajevo, 2002.) Treba doduše imati u vidu i neka druga djela, studije i tekstove objavljene kod nas a koja se na različite načine bave pitanjima kršćansko-islamskog dijaloga kao što su: Esad Duraković, *Orijentalistika – problemi metodologije i nominiranja*, Znakovi vremena, 9.-10, Sarajevo, 2000.; Mirko Đurić, *Jedni bez drugih ne možemo*, Beograd, 2000.; Frane Franić, *Putovi dijaloga*, Crkva u svijetu, Split, 1973.; Grupa autora, *Arapsko-islamski uticaj na evropsku renesansu*, Sarajevo, 1986.; Robert Irvin: *1001 noć na Zapadu*, Sarajevo, 1999.; Tomislav Jablanović: *Dijalog s muslimanima*, Bogoslovska smotra 37, 1967.; Hans Kuing, *Kršćanstvo i svjetske religije*, Zagreb, 1994.; Bernard Lewis, *Kulture u konfliktu*, Sarajevo, 2002.; Luka Marković, *Polemika ili dijalog s islamom*, Livno, 1995.; Sejid Husein Nasr, *Islamsko-kršćanski dijalog: problemi i prepreke koje treba promisliti i nadvladati*, Znakovi vremena, Sarajevo, 2000.; Sejid Husein Nasr: *Religija i religije: izazov življenja u multireligijskome svijetu – u: Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate*, Sarajevo, 1996.; Tomislav Šagi Bunić, *Ali drugog puta nema*, Zagreb, 1986. i Mato Zovkić, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1998.

Ipak, Silajdžićeva knjiga *Islam u otkriću kršćanske Evrope* predstavlja veliki iskorak u naučnom i istraživačkom pogledu. Utemeljeno na širokim uvidima u kršćanske izvore: crkvene i saborske dokumente, enciklike, kršćansku klasičnu, skolastičku, okcidentalističku ili orijentalističku literaturu, posebno iz područja teologije, ali i historije, filozofije, orijentalistike, pa donekle i književnosti, odnosno beletristike, Silajdžićevo djelo pruža vrlo detaljnu panoramu i historiju kršćansko-evropskih recepcija islama u razdoblju od 7. stoljeća pa do druge polovice 20. stoljeća. Knjiga zorno pokazuje kako i koli-

ko je bio dug put koji su prošli kršćanski autori od ignorancije preko arogancije do tolerancije u modernom razdoblju. Silajdžić je u svojoj knjizi Islam u otkriću kršćanske Evrope kršćansko-evropsko zanimanje za islam podijelio u šest poglavlja.

U prvom poglavlju autor pruža kraći presjek ranokršćanskog mišljenja o islamu u recepciji istočnih crkava, u opreznim radovima Ivana Damaščanskog (655.-749.), u djelima monofizita, nestorijanaca i u beskrupuloznim djelima bizantijskih bogoslova.

U drugom poglavlju autor govori o muslimansko-kršćanskim susretima na latinskom zapadu. Razmatranje srednjovjekovne kršćanske recepcije islama autor zaključuje: "Kršćanski autori, o običnim ljudima da i ne govorimo, iskazali su nevjerojatno nepoznavanje islama i njegova učenja. Mogli bismo kazati da se više od četiri stoljeća nakon Muhammedove, a.s., smrti na latinskome Zapadu skoro ništa nije autentično znalo o islamu i njegovu Poslaniku... Štaviše, njihovi učeni napisi o islamu često su bili puni iskrivljavanja i fabriciranja, a uvijek su završavali tezom da je islam hereza, a Muhammed varalica i opsjenar." (str. 114) U trećem poglavlju autor se bavi kršćansko-evropskim razumijevanjem islama u periodu humanizma i renesanse (14.-16. stoljeće), u prvom redu u djelima kardinala Nikole Kuzanskog (1401.-1464.), zatim reformatora: Martina Lutera (1483.-1556.), Johna Calvina (1509.-1564.), Johna Wycliffa (14. stoljeće), Huldrycha Zwinglija (1484.-1531.), Theodora Bibliandera i drugih. U cjelini uzevši i pretežno govoreći protestantizam je, zaključuje autor, "odigrao jednu krajnje negativnu ulogu u predstavljanju islama evropskim narodima". (str. 145) U četvrtom poglavlju autor se bavi evropskim prosvjetiteljskim proučavanjima islama. Blais Pascal (1623.-1662.) kao i Humphry Prideaux i Count de Boulainvilliers, manje-više, oživljavaju stare predrasude. Goethe, Condorce, Voltair i Edwaed Gibbon, u periodu prosvjetiteljstva šire sliku o Muhammedu kao fanatiku, ali i mudrom, racionalnom i tolerantnom čovjeku. Potom slijede: prikaz razmišljanja evangeličkih teologa 19. stoljeća; Islam u modernoj filozofsko-teološkoj kritici religije (Kant, Schleiermacher, Schlegel, Fichte,

Scheling i Hegel); Francuski pozitivizam i orijentalizam (August Kompte, Max Miller i drugi); Renan i islam; Novi zamah u zapadnjačkim islamskim studijama (H. Fleischer, T. Noeldeke, W. Wright, W. Robertson Smith, R.A. Nicholson, E. G. Browne, D.s. Margoliouth, H.A.R. Gibb i drugi); tumačenje islama u funkciji evropskog kolonijalizma; moderni katolički orijentalizam (Henri Lammans i drugi); orijentalistička recepcija islama (Goldziher, Hurgonje i drugi). U petom poglavlju autor istražuje proučavanje islama u savremenoj kršćanskoj islamologiji, odnosno kroz Massignonov «unutrašnji dijalog» s islamom čija će vizija islama dominirati dvadesetim stoljećem, posebno kroz djela njegovih brojnih učenika kao što su: L. Gardet, G. Anawati, R. Caspar, P. Gaston Zananiri, G. Bassetti-Sani i drugi te kroz djela «maksimalističkoga» kruga katoličkih teologa među kojima se posebno izdvajaju G. C. Anawati, L. Gardet, R. Caspar, J. Jomier i Bassetti-Sani. U šestom poglavlju autor razmatra kršćansko razumijevanje islama otvoreno Drugim vaticanskim koncilom (1962.-1965.), i to u pripremnim radovima Drugog vaticanskog koncila, u koncilskim dokumentima kroz temeljne aspekte koncilskog nauka o islamu i muslimanima, kroz nove smjernice za kršćansko-muslimanski dijalog i kroz odjeke u postkoncilskoj Crkvi.

Pored Uvoda, knjiga Adnana Silajdžića *Islam u otkriću kršćanske Evrope* sadrži Abstract, značajnu Bibliografiju i Registar.

Iako knjiga profesora Adnana Silajdžića predstavlja, kako i sam autor napominje, tek uvod u cjelovitija i dokumentiranija istraživanja razumijevanja islama u teološkoj, filozofskoj, historijskoj, pravničkoj, književno-umjetničkoj i orijentalističkoj literaturi kršćanske Evrope, ona predstavlja dovoljno dokumentovanu i sistematiziranu studiju koja postiže sljedeće ciljeve.

1. Ova knjiga predstavlja značajan prilog, s jedne strane, proučavanju povijesti međureligijskog dijaloga i, s druge strane, otvaranju perspektive za daljnje kretanje u međureligijskom dijalogu islama i kršćanstva. Doduše, Silajdžićeva knjiga pokazuje i dubinu povijesnog jaza koji stoji na putu tog dijaloga. Ali za svaki ozbiljan dijalog i za svako smanjivanje tog jaza temeljni

preduvjet sastoji se u tome da se izmjeri dubina tog jaza. To se može učiniti vrlo pouzdano knjigom *Islam u otkriću kršćanske Evrope*.

2. *Islam u otkriću kršćanske Evrope* nije samo knjiga koja se bavi poviješću međureligijskog dijaloga. Kroz svoje kršćanskoevropsko (ne)razumijevanje islama Evropa i kršćanstvo govore o sebi. U tom smislu knjiga bi mogla nositi i naslov: *Islam u ogledalu Evrope*. Kroz praćenje kršćanskoevropske slike o islamu ova nam knjiga pomaže da bolje upoznamo kršćansku povijest Evrope i evropsku povijest kršćanstva.

3. Tek na povijesnoj pozadini kršćansko-evropskih recepcija islama moguće je dublje osvijetliti i današnji zapadnjački kristo/evrocentrični odnos prema islamu i muslimanima, koji posebno dolazi do izražaja u post/kolonijalnom i post/hladnoratovskom razdoblju te antiislamskoj i antimuslimanskoj histeriji izazvanoj terorističkim napadima 11. septembra 2001. godine i New Yorku i Washingtonu.

4. Teškoće kršćanstva u dijalogu s islamom nalaze se u historijskoj činjenici da je islam u povijesnom smislu mlađi od kršćanstva. Dijalog s kršćanstvom konstitutivni je dio islama. Kršćanstvu je u tom smislu teže utemeljiti dijalog s islamom. Uz to, kršćansko razumijevanje islama u srednjem vijeku bilo je opterećeno osjećajem vlastite povijesnociwilizacijske inferiornosti i muslimanskim vojno-političkim prijetnjama kršćanskoj Evropi. Kada se imaju u vidu ove činjenice, pomak koji je u modernoj povijesti napravila Evropa i Katolička crkva Drugim vaticanskim koncilom i ne izgleda tako mali. Taj put i to mukotrпно napredovanje sasvim jasno osvjetljava Silajdžićeva knjiga *Islam u otkriću kršćanske Evrope*.

5. Danas je situacija skoro doslovno obrnuta - "muslimanski narodi svoj povijesni razvoj ostvaruju pod utjecajem moćnih evropskih država". Silajdžićeva knjiga omogućava nam da "ne padnemo s neba" u tu današnju situaciju, ali i zahtijeva dijalog bez odlaganja kao nešto što «na početku 21. stoljeća, čini se, postaje važnijim nego ikada ranije».

Dževad HODŽIĆ

m